

Nevenko Vranješ*
Bojan Vlaški**

ORGANIZACIJA I POLOŽAJ UPRAVE NA PROSTORU BOSNE I HERCEGOVINE U PERIODU VLADAVINE OSMANSKOG CARSTVA

ABSTRAKT

Predmet ovog rada je organizacija i položaj uprave na prostoru Bosne i Hercegovine u periodu vladavine Osmanlija. U tom smislu, dat je prikaz osnova organizacije Osmanskog carstva, posebno njegove uprave. Zatim je prikazana geneza istorijskog razvoja uprave u Bosni i Hercegovini pod Osmanlijskom vlašću, uz ukazivanje na ključne organizacione elemente i pojedine osobenosti. Konačno, izvršen je i osvrt na određene elemente lokalne (samo)uprave u Bosni i Hercegovini u posmatranom periodu, uzimajući u obzir ograničenja koja proizlaze iz karaktera Osmanske države i njenog političkog sistema.

Ključne riječi: Osmansko carstvo, položaj i organizacija uprave u Bosni i Hercegovini za vrijeme vladavine Osmanlija, lokalna (samo)uprava u Bosni i Hercegovini u Osmanskoj državi.

---

* Doc.dr., Fakultet političkih nauka Univerziteta u Banjoj Luci.

**Mr.sc., Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci.

UVOD

Istorijsko praćenje određenih događaja obično se provodi kroz njihovo posmatranje u okviru odgovarajuće periodizacije. Pokušaji vremenske podjele istorije stari su gotovo koliko i sama istorija.¹ Međutim, unifikacija i klasifikacija na našim prostorima nije olako moguća. Naime, narodi kojima pripadamo i država u kojoj živimo, nisu prolazili kroz istorijske epohe u mjeri u kojoj su prolazili ostali evropski narodi, niti ovi prostori pamte kontinuitet civilizacije i državnosti. Savremenici smo prostora koji je vijekovima bio i jeste u turbulentnoj zoni različitih geopolitičkih i drugih uticaja. Vrhunac ovakvog istorijskog nasljeđa predstavlja činjenica da su Bosna i Hercegovina u istoriji evropske civilizacije najduže bile pod okupacijom dva velika imperijalistička sistema – Osmanskog carstva i Habzburške monarhije.

Kao predmet ovog rada uzima se period vladavine Osmanlija u Bosni i Hercegovini s aspekta uspostavljanja, funkcionisanja i pravnog položaja javne uprave.

Dugotrajna osmanska vladavina na prostorima Bosne i Hercegovine ostavila je duboke tragove na njen potonji razvoj, ali u njenom današnjem pravnom sistemu ne nalazimo ondašnje elemente javne uprave ili ne bar u obliku koji bi mogao predstavljati ozbiljniji recidiv osmanske imperije.

Najmanje su dvojaki razlozi za takvo nešto. Prvo, javna uprava osmanskog vremena je bila nerazvijena i pojednostavljena bez jasne diferencijacije, sjedinjena sa vojnom komponentom i ciljno formirana za prikupljanje poreza i opstanak države. Drugo, modreni reformski procesi koji su u poslednju deceniju i po zahvatili Bosnu i Hercegovinu bili su uslovljeni i inicirani spolja, gotovo iznuđeni.

Najzad, ni današnja Turska država nije, izuzev čvrste vojno-policijske strukture, zadržala mnogo tog iz perioda sopstvene dugotrajne državnosti.

---

¹ Šire vidjeti: Sarkić Srđan, *Opšta istorija države i prava*, Izdavačka kuća „Draganić“, Beograd, 1999, str. 11

Ovo pogotovo iz činjenice, da je Turska prošla kroz nekoliko faza do postizanja današnjeg stepena razvoja i društveno-političkog uređenja krećući se od snažne imperijalističke despotije, preko „bolesnika na Bosforu“, pa do danas, još uvijek sekularne i moderne evropske države, sa stalnom intencijom pridruživanja porodici evropskih naroda uobličenoj u Evropskoj uniji.²

Samo tretiranje javne uprave za potrebe ovog rada, a zanemarujući široke teorijske divergencije, posmatraćemo u organizacionom ili, preciznije rečeno, organskom smislu. U skladu s tim će se sagledati organizacija uprave Osmanskog carstva u periodu od 1463. do 1878. godine, uprava na prostoru Bosne i Hercegovine pod osmanskom vlašću i osnovne karakteristike lokalne (samo)uprave u Bosni i Hercegovini posmatranog istorijskog perioda.³

1. Osnovne karakteristike organizacije Osmanskog carstva u periodu od 1463. do 1878. godine

Osmanska država je prešla relativno kratak put od pogranične seldžučke pokrajine, preko vojničkog sultanata, do moćnog carstva koje se prostiralo na tri kontinenta. Za vrijeme vladavine Osmana (osnivača dinastije Osmanlija) i Orhana, Osmanska država je bila jednostavno organizovana, a ključne državne i vojne funkcije su obavljali srodnici vladara.⁴ Nije postojao organizovan i razvijen administrativni aparat, niti je tadašnjoj Osmanskoj državi bio potreban, imajući u vidu da se ona tek počela širiti na prostoru Male Azije. Tek nakon prvih osvajanja na evropskom tlu, a naročito za vrijeme vladavine Murata I, postavljaju se organizacioni temelji Osmanske države, a naročito njene administracije.⁵

---

² Turska je zvanični zahtjev za članstvo u tadašnjoj Evropskoj ekonomskoj zajednici podnijela u decembru 1999. godine, a pregovore o članstvu je započela u oktobru 2005. godine, kada i Hrvatska koja je od 1.7.2013. godine postala punopravna članica Evropske unije.

³ Šire vidjeti: Nevenka Bačanin, *Upravno pravo*, Pravni fakultet u Kragujevcu, Kragujevac, 2000, str. 5–6.

⁴ Rober Mantran (ur.), *Istorija Osmanskog carstva*, Clio, Beograd, 2002, str. 26-27.

⁵ U periodu vladavine Murata I se uspostavljaju osnove timarskog sistema (o ovoj instituciji biće riječi u nastavku ovog rada), osniva se prvi beglerbegluk, Rumelijski, kao administrativna jedinica koja se sastoji iz užih jedinica-sandžaka (drugi beglerbegluk, Anadoljski, osnovao je Bajazit I 1393. godine), a stvorena je i

Na tim temeljima gradila se zgrada velikog Osmanskog carstva, koja će naročito ojačati za vladavine Mehmeda II Osvajača⁶ i dostići puni sjaj pod vlašću Selima I i Sulejmana Veličanstvenog.

Osvajanjem Carigrada vladari dinastije Osmanlija smatraju da polažu pravo na nastavljanje tekovina Rimskog carstva, a po uključivanju svetih muslimanskih gradova Meke, Medine i Jerusalima u sastav Osmanske države, sultani iz ove dinastije pretenduju na titulu halifa. Osim tih tradicija, razvila se čvrsta svijest o vezanosti Osmanske države i dinastije Osmanlija, a stanovništvo carstva je sve više karakterisala različitost etničkog porijekla.⁷ Iz ovih razloga, smatramo da naziv Osmansko carstvo, najbolje odražava karakter ove države (za razliku od izraza Tursko carstvo, koji se vezuje za tursko porijeklo dinastije Osmanlija i znatnog djela vladajuće klase).⁸

Po svom političkom uređenju Osmansko carstvo je bila apsolutna monarhija izgrađena po uzoru na bliskoistočne despotije.⁹ Osnovu društvene strukture činila je podjela na dvije klase: 1) vojničku klasu – oslobođenu svih davanja, uz obaveznu službu u ratu; i 2) raju – obaveznu na razna davanja i poreze, a oslobođenu službe u ratu.¹⁰

Sva zemlja u Osmanskom carstvu se smatrala vlasništvom države (sultana), što se bitno razlikovalo od režima koji je postojao u tadašnjim evropskim feudalnim državama. Centralna vlast dodjeljivala je zemlju

---

institucija janjičara. Može se tvrditi da je od Murata I država kojom su vladale Osmanlije postala pravo carstvo. Navedeno prema: Rober Mantran (ur.), *op. cit.*, str. 47-49.

⁶ Njegovo osvajanje Carigrada, 29. 5. 1453. godine je prema nekim istoričarima (usljed konačne propasti Istočnog rimskog carstva, odnosno Vizantije) dovelo do kraja Starog vijeka.

⁷ Rober Mantran (ur.), *op. cit.*, str. 193-196.

⁸ Vidjeti: Halil Inaldžik, *Osmansko carstvo*, Utopija, Beograd, 2003, str. 87-89.

⁹ Eugen Pusić, *Nauka o upravi*, Zagreb, 1981, str. 155.

¹⁰ Osmansko shvatanje države najbolje je izraženo u djelu čiji naziv glasi *Kutadgu Bilig* napisanom 1069. godine po nalogu jednog turskog vladara iz dinastije Karahanida u centralnoj Aziji. Prema ovom shvatanju: „Da bi se vladalo državom, potrebna je velika vojska. Da bi se izdržavali vojni odredi, neophodno je veliko blago. Da bi se obezbijedilo to blago, narod mora biti imućan. Da bi narod bio imućan, zakoni moraju biti pravedni. Ako se bilo šta od ovog zanemari, država će se raspasti.“ Po ovoj teoriji, najvažnija dužnost vladara je da osigura zaštitu podanika od zloupotreba predstavnika vlasti. Navedeno prema: Halil Inaldžik, *op. cit.*, str. 102.

(timar) zajedno s rajom pojedincima (spahije). Spahije su zauzvrat, pored toga što postaju članovi vojničke klase (konjica), bili dužni opremiti određen broj vojnika i ubirati poreze i druga davanja na svom području.¹¹ Na taj način sultan je zadržavao primat nad pripadnicima vojničkog staleža (spahijama), čiji posjedi, u pravilu, nisu bili nasljednog karaktera. Takođe je bilo osigurano efikasno prikupljanje prihoda, te obezbijedena osnova popunjavanja vojske za potrebe ratnih pohoda.

Osmanska država je bila centralizovana i hijerarhijski uređena. Pravno uređenje države je počivalo na tri osnovna stuba: na muslimanskom pravu (šerijatu), zakonima koje donese sultan (kanunima, kojima su se u skladu sa šerijatskim pravom uređivala određena pritanja iz oblasti javnog, uglavnom administrativnog prava) i običajnom pravu osvojenih krajeva (koje je regulisalo materiju koja nije bila propisana prethodno navedenim izvorima prava, kao što je npr. Zakon o rudnicima Despota Stefana Lazarevića).¹² Osim toga, svaki sandžak, kao osnovna administrativna jedinica Osmanskog carstva, imao je svoje zakone (kanun-name), na osnovu kojih su u skladu sa državnim zakonom (Kanun-i Osmani)¹³ rješavani lokalni sporovi.

Na čelu države nalazio se sultan koji je imao neograničenu vlast.¹⁴ U upravljanju državom pomagao mu je Carski savjet koji se zvao Divan, odnosno Visoka porta,¹⁵ a na čijem čelu se nalazio veliki vezir. Iako je prema Osmanskom shvatanju države, osnovni zadatak Divana bio izricanje pravde i uloga vrhovnog suda, to je bio pretežno organ vođenja državne politike i donošenja ključnih odluka. Divan je bio sastavljen od nekoliko najviših funkcionera centralne vlasti. Sačinjavali su ga: veliki

---

¹¹ Petar Kunić, *Upravno pravo- drugo izmjenjeno i dopunjeno izdanje*, Pravni fakultet Univerziteta u Banja Luci i Uprava za policijsko obrazovanje, Banja Luka, 2010, str. 39.

¹² Rober Mantran (ur.), *op. cit.*, str. 138-140, 199-201.; Halil Inaldžik, *op. cit.*, str. 111-112.

¹³ Mehmed II Osvajač je prvi put sistematizovao ovaj zbornik zakona. Vidjeti: Halil Inaldžik, *op. cit.*, str. 113.

¹⁴ Pitanje nasljeđivanja prijestola nije bilo uređeno sve do donošenja prvog Ustava 1876. godine. Nerijetko se na prijesto dolazilo putem bratoubistva i dvorskih intriga, a takva praksa je čak ozakonjena za vrijeme Mehmeda II. Navedeno prema: Halil Inaldžik, *op. cit.*, str. 91-99.

¹⁵ Termin kapu ili dergjah-i-ali – Visoka porta – prvobitno je označavao mjesto sa kojeg je sultan pratio sporove i obavljao državne poslove, da bi najzad dobio značenje osmanske vlade. Navedeno prema: Halil Inaldžik, *op. cit.*, str. 140.

vezir (drugi čovjek carstva, najčešće regrutovan iz reda janjičara), drugi veziri (kojih je moglo da bude trojica i koji su imali zadatak da se staraju o očuvanju državne vlasti, unutrašnje bezbjednosti i odbrani države spolja, a po potrebi su zamjenjivali velikog vezira), defterdari (rumelijski bašdefterdar i anadolijski, upravljali su finansijskim poslovima carstva, kao što su prikupljanje prihoda i obavljanje povremenih popisa), kazaskeri (dvojica vojnih sudija, koji su bili glavni u pravosuđu, a u čitavom carstvu su ih predstavljale kadije)¹⁶, beglerbegovi (bili su na čelu najvećih administrativnih jedinica, beglerbegluka), nišandžija (rukovodilac carske kancelarije, koji bio zadužen za pravna pitanja), a od druge polovine XVI vijeka kapudan paša (zapovjednik carske mornarice), te u vanrednim prilikama janjičarski aga, ostali vojni komandanti i šejh-ul-islam. Divan je zasjedao u carskoj palati u Istanbulu pod predsjedavanjem velikog vezira.¹⁷ Birokratski aparat je bio vrlo razgranat i sastavljen iz mnoštva kancelarija i podkancelarija. Sastojao se iz tri kategorije pisara, imao je zadatak pripreme i izvršenja odluka Divana, a bio je pod nadzorom nišandžije i defterdara.¹⁸ Pomoću jake administracije sultan je nastojao da obezbjedi kontrolu čitavog državnog aparata, djelovanje feudalne klase i uspješno držanje u pokornosti raje. Sultan je bio i najveći predstavnik duhovne vlasti muslimanske vjerske zajednice, pa je kao takav smatran nasljednikom Muhameda, Božijom sjenkom na zemlji.

Od nastanka Osmanske države, sultani su povjeravali upravu nad izvjesnom oblasti dvojici predstavnika vlasti – begu, koji je pripadao vojničkoj klasi i predstavljao izvršnu vlast i kadiji, koji je poticao iz

---

¹⁶ Počev od XVI vijeka će značaj kazaskera u pogledu pitanja pravosuđa biti umanjen u odnosu na carigradskog muftiju (šejh-ul-islam), koji će postati stvarni pretpostavljeni svih pripadnika uleme i glavni vjerski autoritet u carstvu. Navedeno prema: Rober Mantran (ur.), *op. cit.*, str. 224.

¹⁷ Radom Divana je u početku predsjedavao sam sultan, ali se od Mehmeda II prestalo sa tom praksom. Ipak, sultan je zadržao nadzor nad radom Divana, tako što je imao mogućnost prećenja sjednica kroz prozor zaštićen rešetkama, koji se nalazio na zidu sale za sastanke. Ipak, od XVIII vijeka sjednice Divana se održavaju u rezidenciji velikog vezira. Navedeno prema: Halil Inaldžik, *op. cit.*, str. 140-141.

¹⁸ Halil Inaldžik, *op. cit.*, str. 157-161.

redova uleme i u ime sultana vršio pravosudnu funkciju.¹⁹ Od XIV vijeka, usljed teritorijalnog proširenja carstva ustanovljeno je organizaciono ustrojstvo koje je trebalo da obezbjedi efikasno rukovođenje uvećanom teritorijom od strane centralne vlasti. Najviše administrativne jedinice su postali beglerbegluci (poslije 1590. godine se nazivaju ejaleti), kojima su upravljali beglerbeglovi (koji su nosili titulu paše). U okviru beglerbegluka su se formirale administrativne jedinice nižeg ranga, odnosno sandžaci ili live. Na njihovom čelu su se nalazili sandžakbegovi, kojima su u nadgledanju spahija sa njihovog područja pomagali alajbegovi. Svrha ovakve teritorijalne organizacije je bila da omogućiti efikasno odazivanje spahija za vojne pohode, tako što su se ovi okupljali u okviru sandžaka, a potom u okviru beglerbegluka i potom stavljali na raspolaganje sultanu. Osim toga, na ovaj način se organizovalo prikupljanje prihoda od raje. Kao što je već istaknuto, za sprovođenje zakona u carstvu su bile zadužene kadije, koji su tu dužnost vršili na području posebnih sudsko-administrativnih jedinica – kadiluka. Kadiluci su bili formirani na teritorijama beglerbegluka, odnosno sandžaka, ali su bili odvojeni od ovih u funkcionalnom smislu.²⁰ Treba reći da su pojedine provincije imale specijalan status, a ovdje ukazujemo na neke od njih, kao što su salijaneli pokrajine (plaćale su posebne dadžbine), pojedine arapske provincije (Alžir, Tripolis i Tunis), brdski predjeli (čija su plemena zadržala određenu autonomiju, npr. Crna Gora) i trgovačka republika Dubrovnik.²¹ U vezi sa ovim ističemo da su teritorijalne jedinice u pograničnim područjima, kakav je bio i Bosanski beglerbegluk (nastao 1580. godine), imali veći stepen samostalnosti prema centralnoj vlasti, u odnosu prema teritorijalnim jedinicama u unutrašnjosti carstva. Ovo posebno zbog značaja koji su imali za odbranu carstva od spoljnog neprijatelja.

---

¹⁹ Halil Inaldžik, *op. cit.*, str. 163.

²⁰ Nijedno optuženo lice nije moglo biti kažnjeno bez kadijine presude, a isključivo pravo provođenja presuda je imao beg, koji bez sudske odluke nije mogao naplatiti ni najmanju novčanu kaznu. Navedeno prema: Halil Inaldžik, *op. cit.*, str. 117.

²¹ Rober Mantran (ur.), *op. cit.*, str. 246-251.

Kako se ne bismo isuviše udaljili od teme ovog rada, na ovom mjestu samo ukazujemo na značaj koji je u životu carstva imala carska palata i njene unutrašnje (enderun) i spoljašnje (birun) službe.²²

Pored carske palate, važnu ulogu imala je vojska, koja je bila svrstana u dva roda: 1) provincijska vojska i 2) centralna vojska.

Provincijska vojska je bila sastavljena od spahijske konjice koja je predstavljala stub čitave države i glavni oslonac svih osvajačkih pohoda osmanskih sultana. Spahijska organizacija se zasnivala na timarskom sistemu. Spahije su uvijek morale biti u pripravnosti da bi na svaki poziv sultana mogle odmah stupiti u vojni pohod. Prema veličini svog posjeda i količini prihoda, oni su morali da sa sobom povedu određeni broj pješaka (džebelija). Spahijskom vojskom jedne provincije komandovao je beglerbeg, vojskom jednog sandžaka sandžakbeg i alajbeg. Kao komandanti turske vojske u početku javljaju se i subaše, čelnici vojno-administrativnih jedinica u sastavu sandžaka koji su se zvali subašiluci. U provincijsku vojsku spadali su još graničari (serhat kulu) i pripadnici mjesnih garnizona (jerli kulu). Posade na granicama i u gradovima bile su sastavljene od različitih vojnih kategorija kao što su: vojnici, martolosi, mustahfizi, janjičari i dr.

Pored feudalne vojske u osmanlijskoj državi postojala je stalna najamnička vojska čiji su komandanti takođe bili feudalci. Ona se dijelila na više korpusa ili odžaka. Najmnogobrojniji dio najamničke vojske činili su janjičari. Janjičari su bili uglavnom pješadija. Rekrutovani su u prvo vrijeme od zarobljenika, a kasnije od hrišćanske djece koja su kupljena u vidu danka u krvi (devširma).²³ Veliki broj janjičara je odgajan u carskoj palati, a najsposobniji među njima su vršili najviše državne funkcije, među kojima je najznačajnija bila funkcija velikog vezira.

---

²² Rober Mantran (ur.), *op. cit.*, str. 138-140, 208-220.

²³ Avdo Sućeska, *Istorija države i prava naroda SFRJ, V izdanje*, Svjetlost, Sarajevo, 1985, str. 75-76.; Halil Inaldžik, *op. cit.*, str. 122-124. Prikaz dervišme (danka u krvi) može se vidjeti u romanu Ive Andrića „Na Drini ćuprija“, nagrađenom Nobelovom nagradom za književnost 1961. godine.

Suštinski, u Osmanskoj državi posmatranog vremena preovladavao je timarski sistem. Timarski sistem je oblik vladavine koji predstavlja ukupnost odnosa u poljoprivredi, oblik državnog iskorištavanja i oblik državne organizacije najveće vojne sile, ali i oblik državne uprave. Timar je ukupnost obradivih zemljišta na nekom području čiji domaćini su dužni određeni dio prihoda dati licu koje je država odredila – timarniku. Timar je nekome dodijeljen za obavljanje za državu bilo da se radi o najčešće vojnoj ili nekoj drugoj službi (npr. administrativnoj). Iznos timara je određivan prema vrijednosti prihoda. Timarnik je mogao izgubiti timar u slučajevima da prestane obavljati službu, ako postane nedostojan službe, a najčešće u slučajevima kada padne u zarobljeništvo, te postane nesposoban za njeno vršenje fizički, moralno i psihički.²⁴

Vremenom, a naročito tokom XVII i XVIII vijeka timarski sistem dolazi u krizu, Osmansko carstvo prelazi u defanzivu, što dovodi do potrebe za reformama. Sultani Abdulhamid I i Selim III pokušavaju sa opsežnim civilnim i vojnim reformama, ali ne nalaze na dovoljan odziv među podanicima. Neuspjeh tih reformi, nisu pokolebali njihove nasljednike, a sultan Mahmud II postavlja temelje reformskom pokretu koji će obilježiti XIX vijek Osmanskog carstva i (mada nesvjesno) pružiti pretpostavke za stvaranje moderne Turske države. Među ovim reformama upečatljivo je reformisanje Divana, koji postaje vlada na čelu sa velikim vezirom kao premijerom i ministrima za pojedine resore. Djelo Mahmuda II nastavio je njegov sin Abdulmedžid I, čijim će stupanjem na presto nastupiti pokret reformi poznat pod nazivom tanzimat, započet Hatišerifom od Gilhane iz 1839. godine, koji je garantovao jednakost svih podanika carstva. Osim toga, uvodi se opšta obaveza služenja vojske. Ove promjene će naići na jake otpore podanika, a posebno u Bosni i Hercegovini.²⁵

---

²⁴ Halil Inaldžik, *op. cit.*, str. 168-186.

²⁵ Rober Mantran (ur.), *op. cit.*, str. 510, 547-549, 552, 555, 571-574, 581-586.

2. Uprava u Bosni i Hercegovini pod osmanskom vlašću

Kao relevantan događaj za slom feudalne bosanske države od strane Osmanlija, većina historičara uzima smaknuće posljednjeg bosanskog kralja Stjepana Tomaševića pod Jajcem 1463. godine. Bosna je propala ne baš "šapatom", kako se poslije figurativno govorilo, a kako slikovito zapaža jedan historičar. Premda je nedugo po padu Bosne, ugarski kralj Matija Korvin uspio osvojiti Zvečaj i Jajce i 1471. godine osnovati banovinu Bosnu pod Ugarskom vlašću, koja će se održati sve do Mohačke bitke i ugarskog sloma (1526),²⁶ od kraja XV vijeka se može govoriti o uspostavljanju osmanske državne vlasti u Bosni, a od 1470. godine i na prostoru Hercegovine.

Upravna organizacija Bosne pod osmanskom vladavinom bila je koncipirana na način da zadovolji potrebe centralističke vlasti s jedne strane, a istovremeno da omogući vojnopoliitičko uređenje i potpunu dominaciju vojne uprave na čijim osnovama se uostalom i zasnivala Osmanska država. Osmanlije nisu vršili bitne izmjene upravne podjele koju su zatekli u zaposjednutim oblastima. Štaviše, gdje god je to bilo moguće, zadržavali su postojeće stanje. U tom smislu, područje Bosne je od osmanskog osvajanja postalo zaseban, Bosanski sandžak (1463), sa sjedištem u Sarajevu. Nešto kasnije dolazi do formiranja Hercegovackog sandžaka (1470), sa sjedištem u Foči, te Zvorničkog sandžaka (1477), sa sjedištem u Zvorniku. Sva tri sandžaka su se nalazila u okviru Rumelijskog beglerbegluka, koji je mijenjao sjedište od Sofije, preko Jedrena, pa do Bitolja.²⁷

Na čelu sandžaka nalazio se sandžakbeg, koji je bio vrhovni vojni i upravno-politički organ na području jednog sandžaka.

---

²⁶ Noel Malcolm, *Povijest Bosne*, Erasmus Gilda, Zagreb-Sarajevo, 1995, str. 59.

²⁷ *Historija naroda Jugoslavije II*, Zagreb, 1960, str. 114-115.

Pored sandžakbega, upravu sandžaka su još činili: čehaja (zamjenik sandžakbega), kapidžibaša (natkomornik), haznadar (blagajnik), imrahor (nadzornik staja), zatim su još postojali čauši, kancelari, vojvode, subaše i ostale kategorije činovnika. Kao komandant sandžačke vojske postojao je alajbeg koji je bio potčinjen sandžakbegu. Kako su se sandžaci dijelili na nahije, bitno je istaći da su na čelu nahija bili seraskeri ili čeribaše.²⁸

Još od osnivanja Bosanskog sandžaka, u Bosni su uspostavljeni ovi kadiluci: jelečki, sarajevski, bobovački, neretljanski, drinski, blagajski i kadiluk oblasti Pavlovića i Kovačevića. Uporedo sa islamizacijom i potrebama sudske vlasti tokom XV vijeka, osnivani su novi kadiluci, dok su neki od njih ukidani.²⁹

Kao i u ostalim dijelovima Osmanskog carstva, u Bosni i Hercegovini je vrlo brzo uspostavljen timarski sistem. Postojale su dvije vrste zemljišnih posjeda koje je spahija mogao dobiti od države: zijameti (veći zemljišni posjedi) i timari (manji zemljišni posjedi). Karakteristike timarskog sistema koje su važile uopšte, primjenjivale su se i na prostoru Bosne i Hercegovine. Specifičnost je predstavljalo postojanje hrišćanskih spahija, čiji je broj bio neznatan u XV vijeku, da bi ova kategorija iščezla tokom XVI stoljeća.³⁰ Ipak, većina spahija u Bosni i Hercegovini došla je iz drugih krajeva carstva ili je predstavljala islamizirani dio predosmanske, bosanske vlastele.

Značaj Bosne i Hercegovine će vremenom porasti, imajući u vidu da je od kraja XVI vijeka ovo područje predstavljalo graničnu oblast prema Habzburškoj monarhiji i Mletačkoj republici.³¹ S obzirom na ovakav značaj Bosne, od 1580. godine uspostavljen je poseban Bosanski beglerbegluk (pašaluk) sa sjedištem u Banjoj Luci.³² Kao drugi razlog

---

²⁸*Historija naroda Jugoslavije II*, Zagreb, 1960, str. 116.

²⁹*Ibidem*.

³⁰Noel Malcolm, *op. cit.*, str. 66.; *Historija naroda Jugoslavije II*, Zagreb, 1960, str. 118.

³¹Vladimir Ćorović, *Bosna i Hercegovina*, Glas Srpske i Ars Libri, Banja Luka-Beograd, 1999, str. 194.

³²Sjedište Bosanskog pašaluka će 1639. godine preći u Sarajevo, da bi 1703. godine bilo premješteno u Travnik. Konačno, 1850. godine će biti ponovo vraćeno u Sarajevo, što će ostati sve do Austro-Ugarske okupacije Bosne i Hercegovine, 1878. godine.

nastanka Bosanskog beglerbegluka, smatra se, potreba za većom eksploatacijom podanika, koja se mogla ostvariti sa razvijenijim i podaničkim birokratskim aparatom.³³ Osim toga, sultan je cijenio i to što je dobar dio stanovništva i plemstva u Bosni primio osmansku vlast bez mnogo otpora, te činjenicu da je veliki broj visokih dužnosnika Osmanskog carstva vodio porijeklo iz Bosne i Hercegovine.³⁴

Kada je osnovan, u sastav Bosanskog pašaluka ulazilo je čitavo područje današnje Bosne i Hercegovine, dijelovi Slavonije i dijelovi Dalmacije i Like.³⁵ Takav obim Bosanskog pašaluka ostao je do Karlovačkog mira 1699. godine, kada su njegove granice bile znatno sužene. Granice Bosanskog pašaluka od XVIII vijeka podudaraju se po prilici sa granicama SR Bosne i Hercegovine.³⁶

Bosanski beglerbeg je bio na čelu celokupne uprave (vojne i civilne) za područje beglerbegluka. On je predstavljao i vojnu i civilnu vlast, komandovao je vojskom, dodjeljivao sitne timare, postavljao organe vlasti u provinciji i dr. Njemu su bili potčinjeni svi sandžakbezi u provinciji. U odlučivanju, beglerbeg je konsultovao Divan (vijeće) koje su činili: čehaja (zamjenik beglerbega), haznadar (šef finansija), timar deftedar (šef pokrajinske uprave feudalnih imanja) teskeredžija (sekretar), muhurdar (čuvar pečata) i kadija (sudija).³⁷

U Bosni je za vrijeme Turske okupacije na snazi bio osmanski pravni sistem koji se sastojao od šerijatskog prava (Kur'an i hadisi) i državnog (sultanskog) prava, odnosno kanonskog prava kojim su uređivani odnosi koji nisu bili uređeni ili su bili nepotpuno uređeni šerijatskim pravom.

---

³³ Omer Ibrahimagić, *Državno – pravni razvitak Bosne i Hercegovine*, Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, 1998, str. 16.

³⁴ Vladimir Čorović, *op. cit.*, str. 201.

³⁵ Bosanski pašaluk se sastojao od osam sandžaka: Požeški sandžak; Bosanski sandžak; Bišćanski sandžak; Krčko-Lički sandžak; Kliški sandžak; Hercegovački sandžak; Zvornički sandžak i Cernički sandžak. Vladimir Čorović, *op. cit.*, str. 194.

³⁶ Avdo Sućeska, *op. cit.*, str. 77.

³⁷ Širi opis navedenih činovničkih pozicija vidjeti u: Ismet Bušatlić, *Islamske institucije (hrestomatija izabраниh tekstova)*, Fakultet islamskih nauka Univerziteta u Sarajevu.

Pred kraj osmanske uprave pored šerijatskih uvedene su i građanske pravne institucije i donešeni zakoni.³⁸

Jedna od osobnosti osmanske vladavine na prostoru Bosne i Hercegovine bio je izražen proces islamizacije njihovog stanovništva tokom XIV, a pogotovo XV i XVI vijeka. Uzroci ovog procesa su brojni i svakako nisu jednostavni. Nesumnjivo je da među njima prevagu odnose ekonomski razlozi, a pogotovo činjenica da su muslimani u Osmanskom carstvu uživali privilegovan pravni status.³⁹

Specifičnost državnopravnog i političkog položaja Bosne pod Osmanlijama proizilazila je iz njenog krajiškog karaktera, što je uslovalo izvjesne modifikacije timarskog sistema i uspostavljenje posebnih organizacionih rješenja. Timarski sistem je još tokom XV vijeka zapao u krizu, pa je zbog nedovoljnog broja timariota (spahija), na prostoru Bosanskog pašaluka uvedena praksa prodaje prava pojedincima na zakup poreza.⁴⁰ Dok su imućnije spahijske porodice uspjevale da pokriju troškove upravljanja timarom, sitnije spahije su to sve manje mogle.⁴¹ Još jedna novina, predstavljala je rezultat poraza Osmanlija u bici kod Siska 1595. godine, u kojoj je nastradao veliki broj bosanskih spahija. Naime, njihovi nasljednici i preostale bosanske spahije su izvršile pritisak na Visoku portu da im prizna pravo na porodično nasljeđivanje timara koje su posjedovali. U predstavci koju su poslali Porti, tražili su da timare onih koji su pali u pomenutoj bici nasljede njihovi odžaci (porodice), s tim da ih uživaju njihovi sinovi, odnosno braća. Ovaj zahtjev bosanskih spahija je prihvatio sultan Ahmed I i izdao o tome poseban ferman, koji su kasnije potvrđivali i drugi sultani. Ipak, uprkos tome, nisu bili rijetki ni slučajevi izigravanja ovog njihovog prava i dodjeljivanja timara drugim licima.⁴² Još jednu posebnost uprave u Bosanskom pašaluku predstavljalo je stvaranje institucije kapetanije krajem XVI vijeka. Kapetanije su bile

---

³⁸Omer Ibrahimagić, *op. cit.*, str. 56.

³⁹Noel Malcolm, *op. cit.*, str. 87-89.

⁴⁰Noel Malcolm, *op. cit.*, str. 113.

⁴¹*Historija naroda Jugoslavije II*, Zagreb, 1960, str. 137.

⁴²*Historija naroda Jugoslavije II*, Zagreb, 1960, str. 584-585.

pogranične teritorijalne jedinice, koje se se formirale oko tvrđava u blizini granice i služile su nadzoru nad graničnim područjem, kao i okolnim putevima. Kapetanijama su upravljali kapetani, koji su bili podređeni sandžakbegu, odnosno beglerbegu.⁴³ U XVII vijeku kapetanije se šire na unutrašnjost Bosanskog pašaluka i gube prevashodan pogranični karakter. Osim toga, funkcija kapetana dobija nasljedni karakter i počinje se vezati za bosanske feudalce tog doba. Na prelazu sa XVII na XVIII vijek, kapetani dobijaju pravo ubiranja poreza i tako dodatno jačaju samostalnost u odnosu na institucije centralne vlasti. Istovremeno dolazi do porasta broja kapetanija sa 12 u vrijeme Karlovačkog mira (1699), na 39 koliko ih je bilo krajem XVIII vijeka.⁴⁴

Slabljenje Osmanskog carstva u XVII, XVIII i XIX vijeku, našlo je odjeka i u Bosanskom pašaluku. Troškovi koje su iziskivali stalni ratovi i potrebe odbrane carstva zahtijevali su stalno uvođenje novih nameta za stanovništvo. Pored toga, korupcija, loše upravljanje⁴⁵ i neumjerenost u prikupljanju poreza ostaviće brojne teške posljedice. Sve to je dovelo do nezadovoljstva stanovništva, kako hrišćanskog, tako i muslimanskog, koje je praćeno ustancima i bunama.⁴⁶ Ubjedljivo najveće nezadovoljstvo bosanskog begovata i stanovništva izazvale su reforme koje su izvođene tokom XIX vijeka. Na krilima tog nezadovoljstva javili su se i zahtjevi za većom autonomijom Bosanskog pašaluka, uz zadržavanje prava i privilegija koje je posjedovao bosanski begovat, artikulisani u vrijeme pokreta energičnog Husein-kapetana Gradaševića (Zmaj od Bosne).⁴⁷ Konačan slom ovih težnji desio se kao posljedica akcije Omer-paše

---

⁴³ *Historija naroda Jugoslavije II*, Zagreb, 1960, str. 124-125.

⁴⁴ Noel Malcolm, *op. cit.*, str. 121-122.

⁴⁵ U vezi sa problemima uprave i administracije u Bosni i Hercegovini govori i jedan rukopis iz XIX vijeka, nastao iz pera ruskog konzula u Bosni, Aleksandra Fjodoroviča Giljferdinga. Vidjeti: Zdravko D. Marijanac, *Bosna i Hercegovina u XIX vijeku očima stranaca – zemlja i ljudi*, Geografsko društvo Republike Srpske, Banja Luka, 1996, str. 22.

⁴⁶ *Historija naroda Jugoslavije II*, Zagreb, 1960, str. 582, 591-593. Od ustanaka, pominju se oni u Hercegovini iz 1727., 1728., 1729. i 1732. godine, u kojima su većinom učestvovali muslimani. Navedeno prema: Noel Malcolm, *op. cit.*, str. 117.

⁴⁷ Milorad Ekmečić, *Stvaranje Jugoslavije 1790-1918.- I*, Prosveta, Beograd, 1989, str. 325.

Latasa, 1852. godine,⁴⁸ nakon čega Bosanski ejalet ulazi u razdoblje zatišja pred burne događaje od 1875. do 1878. godine i otvaranja tzv. Istočnog pitanja. Na kraju ovog perioda dolazi do prestanka suštinske vladavine Osmanskog carstva u Bosni i Hercegovini, koje nakon 1878. godine i njihove okupacije od strane Austro-Ugarske monarhije samo formalno ostaju pod sultanovim suverenitetom, do njihove aneksije 1908. godine.⁴⁹

3. Lokalna (samo)uprava u Bosni i Hercegovini pod vlašću osmanskog carstva

Polazeći od premise da je Osmansko carstvo bilo izrazito centralizovana država, jasno je da se samo uslovno može govoriti o određenom stepenu lokalne samouprave unutar njegovih teritorijalnih jedinica. Ovakvo pravilo važi i za prostor Bosne i Hercegovine pod Osmanlijskom vlašću. Ipak, može se uočiti da su u pojedinim gradovima postojali određeni elementi lokalne (samo)uprave, svakako ne u savremenom smislu te riječi. Preduslov za tako nešto bio je razvoj gradova i procvat gradskog života u Bosni i Hercegovini za vrijeme Osmanlija. Među ovim gradovima se ističu središta sandžaka i pašaluka, Sarajevo, Banja Luka, Travnik, Mostar, Livno, Zvornik. U njima se grade džamije, tekije (središta derviškog reda), musafirhane (svratišta), hamami (turska kupališta), mostovi, vodovodi, bezistani (tržnice) i drugi važni objekti.

Svi gradovi s pretežnom muslimanskom većinom, koji su razvili zanatstvo i trgovinu, dobili su tokom XVI vijeka posebne povlastice, dodjeljivane carskim fermanom. Po tom osnovu, zanatlije i trgovci muslimani su oslobođani poreskih i drugih nameta, a u nekim gradovima i davanja djece u janjičare. U ovim slučajevima, povlastice su se davale isključivo muslimanima. S druge strane, postojao je i izvjestan broj

---

⁴⁸ Galib Šljivo, *Omer-paša Latas u Bosni i Hercegovini 1850.-1852.*, Svjetlost, Sarajevo, 1977, str. 177-180.

⁴⁹ Miša Gleni, *Balkan 1804.-1999. (nacionalizam, rat i velike sile)*, 1999, str. 290-301.

gradova – derbenda, čiji su hrišćanski stanovnici, uglavnom stočari, zbog svoje službe uživali odgovarajuće povlastice.⁵⁰

Centralna vlast je u izvjesnoj mjeri bila ograničena u Sarajevu i u nešto manjoj mjeri u Mostaru. Sarajevo je šezdesetih godina XV vijeka od sultana Mehmeda II Osvajača dobilo posebnu povlasticu ili muafname, kao nagradu za pomoć koju su Sarajlije pružile Osmanlijama na početku osvajanja Bosne. Na osnovu ove povlastice, isticani su zahtjevi za sve većom autonomijom Sarajeva, a poglavari esnafa su se izborili za pravo da imenuju gradonačelnika.⁵¹ Osim toga, u sarajevu se tokom XVIII i XIX vijeka razvila povlastica, po kojoj ni vezir – sultanov guverner – kao službena osoba nije mogao u gradu boraviti trajno, već samo privremeno – obično tri noći – i to samo kao gost (musafir). Zahvaljujući odsutnosti vezira i smanjenom uticaju centralne vlasti, u Sarajevu se razvila jaka lokalna vlast, koju su predstavljali janjičari, pripadnici esnafa i ajani, ekonomski moćni i sa jakom lokalnom vlasti.⁵²

Položaj sličan Sarajevu je imao i Mostar. Istina, u slučaju ovog grada nije utvrđeno da je posjedovao nekakvu muafnamu, odnosno povelju, ali je evidentno da je nakon što je stanovništvo Mostara porazilo bosanskog vezira Mehmed-pašu Kukavicu (1760), Mostar postao skoro u potpunosti nezavisan u odnosu na vlast beglerbega iz Travnika. Osim toga, ističe se da je po ekonomskom značaju i snazi, Mostar bio odmah poslije Sarajeva.⁵³

Još od prve polovine XVI vijeka, posebna ovlašćenja u gradovima imaju esnafi ili cehovi, koji preuzimaju poslove od značaja za razvoj zanatstva. Najznačajniju ulogu je imao čehaja (cehmajstor), koji je bio na čelu određenog esnafa (npr. pekarski, tesarski, mesarski) i brinuo se za red u esnafu, određivao koliko koji majstor može držati šegrta i kalfi. Bez

---

⁵⁰ *Historija naroda Jugoslavije II*, Zagreb, 1960, str. 143-144.

⁵¹ Noel Malcolm, *op. cit.*, str. 123.

⁵² *Historija naroda Jugoslavije II*, Zagreb, 1960, str. 1323.

⁵³ *Historija naroda Jugoslavije II*, Zagreb, 1960, str. 1324.

njegovog znanja nije se mogao proglasiti šegrt za kalfu, niti kalfa za majstora. Takođe, bez njegovog odobrenja novi majstor nije mogao otvoriti radnju. Ukratko, ćehaje su bili posrednici između članova esnafa i vlasti, pa su stoga vršili i funkcije od javnog značaja. O snazi, značaju i stepenu (samo)uprave esnafa govori zapis iz prvih godina XIX vijeka, po kojem francuski konzul u Travniku Davil, zove Sarajevo esnafskom republikom.⁵⁴

Kao specifičan vid samouprave u Bosanskom pašaluku, u periodu od 1735. do 1835. godine se svake godine sastajalo ajansko vijeće, na koje su dolazili ajani (neka vrsta gradskih tribuna), svi kapetani, age serdengedžije i neki drugi ugledni ljudi ejaleta i tu vijećali o različitim važnim poslovima. Ovim skupom je predsjedavao Bosanski beglerbeg, a pomagao mu je ejaletski defterdar. Ukoliko bi se ukazala potreba, beglerbeg je mogao sazvati ajansko vijeće na vanredno zasjedanje.⁵⁵

ZAKLJUČAK

Viševijekovni period Osmanske vladavine nad Bosnom i Hercegovinom ostavio je, izvan svake sumnje, duboke tragove u njenoj istoriji i ukupnom državnom i upravnom razvoju.

Sublimirajući organizaciju i položaj uprave na prostoru Bosne i Hercegovine u periodu vladavine Osmanskog carstva, da se zaključiti, da je javna uprava iz tog vremena bila nerazvijena i pojednostavljena bez jasne diferencijacije, sa objedinjenom vojnom i civilnom komponentom vlasti, ciljno usmjerenom na prikupljanje poreza kao materijalne baze za vođenje ratova i opstanak carstva. Naime, kroz snažan vojno–upravni aparat, Bosnom i Hercegovinom je Osmansko carstvo vladalo, a ne upravljalo. Pri tome, pravna podloga i ukupna legislativa bila je veoma oskudna i na veoma niskom stepenu nomotehničkog uređenja i razvoja, u svemu nalik na vojne direktive i preovlađujuće naredbe immanentne

---

⁵⁴ *Historija naroda Jugoslavije II*, Zagreb, 1960, str. 1332-1333.

⁵⁵ *Historija naroda Jugoslavije II*, Zagreb, 1960, str. 1326.

vojskama, a ne civilnom društvu. Tekovine rimskog prava i rimske civilizacije nisu u većoj mjeri našle svoje mjesto u Osmanskoj državi. Preovlađujuće je bilo šerijatsko pravo i pravo zasnovano na volji jednog čovjeka – sultana koji je carstvom vladao kroz kanune, hatišerife, fermane i slične akte. Svakako, to je odražavalo karakter snažne i centralističke despotije kakva je i bila Osmanska država tih vremena.

Oblici državne vlasti koji bi trebalo da budu pravom uređene funkcije države, u Osmanskoj državi, takođe su bile objedinjene i personalizovane. Tako je vlast bila dosta jedinstvena, kako svjetovna, tako i duhovna, a nije postojala jasna razlika između upravne, zakonodavne i sudske vlasti. Naime, svaka vlast je polazila od jednog čovjeka, bilo vrhovnog – sultana ili vojnog – velikog vezira, istina ponegdje teritorijalno personalizovana, ali opet u jednom licu (kadije, begovi, i dr.).

Imajući u vidu činjenicu da je Osmansko carstvo bilo izrazito centralizovan oblik države, samo se uslovno može govoriti o određenom stepenu lokalne samouprave unutar njegovih teritorijalnih jedinica. Jasnije oblike ograničavanja centralne vlasti nalazimo u gradovima Sarajevu i Mostaru u kojima je preovladavao opet personalni tip lokalne samo(uprave) zasnovan na privilegijama garantovanim od sultana i personificiran kroz razvijen esnafski sistem.

Tekovine dugogodišnje vladavine Osmanskog carstva nad Bosnom i Hercegovinom nisu ostavile bitne i vidljive tragove nad njenom današnjom upravom iz više razloga. Prvenstveno, zbog toga što je Osmansko carstvo ustupilo mjesto Hazburškoj monarhiji koja se temeljila na trugim principima, te se kontinuitet organizacije izgubio. Ako se uopšte može govoriti o društveno vrijednim tekovinama osvajačke sile, onda slobodno zaključujemo da izuzev snažnog primjera hijerarhijske organizacije uprave, Bosna i Hercegovina od Osmanskog carstva nije naslijedila druge pozitivne principe upravno-pravnopravnog organizovanja i upravne djelatnosti.

Nevenko Vranješ*

Bojan Vlaški**

**ORGANIZATION AND POSITION OF THE ADMINISTRATION
IN BOSNIA AND HERZEGOVINA UNDER OTTOMAN RULE**

ABSTRACT

This paper analyzes the organization and position management in Bosnia and Herzegovina in the period of Ottoman rule. In this sense, it presents the organizational grounds of the Ottoman Empire, particularly its administration. Then, it provides the information on the genesis of the historical development of governance in Bosnia and Herzegovina under Ottoman rule, with reference to key organizational elements and individual characteristics. Finally, an overview of the specific elements of local (self) government in Bosnia and Herzegovina in the relevant period was made, taking into account the constraints arising from the nature of the Ottoman state and its political system.

Key words: Ottoman Empire, position and organization of government in Bosnia and Herzegovina during the Ottoman rule, the local (self)government in Bosnia and Herzegovina during the Ottoman empire.

---

* PhD, University of Banja Luka, Faculty of Political Sciences.

** LLM, University of Banja Luka, Faculty of Law.